

Specializační pomaturitní studium pro průvodce na
zpřístupněných památkových objektech a vedoucí men-
ších památkových objektů

Oldřich J. Blažíček

Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů

Záznam přednášky pro posluchače pomaturitního specializač-
ního studia, přednesené dne 3. dubna 1981.

J e n p r o s t u d i j n í p o t ř e b y

Nekorigováno

Praha 1982

Minulost a současné otázky prezentace zámeckých interiérů

Naši poválečnou památkovou péči charakterizuje velkorysost koncepce a také stálé úsilí o jednotu a komplexnost metody. To přirozeně souvisí i se zjednodušenými majetkoprávními možnostmi v socialistickém státě, který scelil pestrou mozaiku soukromého vlastnictví spojeného s památkami, ale výhody jednotného plánování a řízení, velké možnosti jednotně plánovaných akcí nejsou bez problémů. Úkoly státní památkové péče byly a jsou mnohdy tak velké, že přesáhly a přesahují stávající možnosti uskutečnění.

K nejrozlehlejší oblastem se zvláště komplikovanou památkovou problematikou patří státní hrady a zámky, jedna z našich, po válce nově vybavených památkových kategorií, jimiž jsou dále historická jádra měst, dřívější městské památkové rezervace, nebo památky dělnického hnutí. Soubor otázek spojený se státními hrady a zámky je obzvláště složitý nejen pro svou pestrost a šíři, pro nákladnost údržby, ale hlavně pro odbornou náročnost potřebných akcí. Zdaleka nestačilo jen otevřít po válce brány těch honosných a dosud nepřístupných sídel, jak si mnozí prostě představovali. Chceme se tu z celého komplexu těchto nově narostlých úkolů zabývat jen otázkami instalací a expozičních a v souvislosti s tím

i mobiliáren a sbírkami na zámcích shromážděnými. Obrátíme se nejprve do minulosti poválečných let, abychom sledovali, jaká byla skutečnost, jaké otázky byly postupně řešeny a jaká je ve zkratce jejich situace dnes.

Specifická, druhově samostatná a pro veřejnost také z celého našeho památkového bohatství nejpřitažlivější kategorie státních hradů a zámků vznikla před 36 lety a od svého formálního ustavení, od svého vymezení je organizována a reorganizována, zajišťována ve své hmotné podstatě a poznávána ve své náplni. Pro staleté památníky, jimiž hrady a zámky jsou, je to vlastně nepatrný časový úsek jejich existence, ale z hlediska plánů, které byly sestavovány a naplňovány, a úkolů, které stále ještě zbývají k zvládnutí je to doba poměrně dlouhá.

Je známo, že dnešní výběr státních hradů a zámků představuje vlastně jen asi 7 % nejvýznamnějších objektů z úhrnu asi 2 000 hradů, zámků a zřícenin, které po druhé světové válce přešly postupně znárodnovacími dekrety do vlastnictví státu a to i se svými mobiliárními inventáři, a do nich pak byly svezeny výběry ze zařízení ostatních dotud obývaných zámků, využitých k jiným účelům (pro lidosprávné úřady, správy státních statků a zemědělských družstev, školy, nemocniční zařízení, ozdravovny, domovy důchodců, anebo i znovu k obytným účelům, k rozdělení na bytové jednotky).

Počátky celé agendy státních hradů a zámků zůstanou právem spojeny se jménem akademika Zdeňka Wirtha (1878-1961), historika umění a památkáře tělem i duší. Z. Wirth hned v prvních měsících po válce dovedl přesvědčit rozhodující činitele, že je třeba zajistit nejvýznamnější zámecké a hradní objekty jako celky - už tehdy vystoupila správná představa těchto objektů jako památkových organických celků - a z ostatních kulturně a uměleckohistoricky méně důležitých alespoň památkově a umělecky hodnotnou náplň a to hned po zaboru velkostatků, které je dotud udržovaly. Hned roku 1946 byla k tomu zákonem č. 137/1946 Sb. ustavena (podobně v zápětí i na Slovensku) Národní kulturní komise (NKK) pro správu státního kulturního majetku, jejímž se stal Z. Wirth předsedou a která byla také s dostatek vybavena administrativním aparátem. S druhé strany ne zcela koordinovaně postupovala sice zajišťovací akce Fondu národní obnovy, ale postupně došlo k vzájemnému vymezení působnosti a přiznání kompetence NKK v kulturních otázkách, zejména pokud šlo o tzv. objekty první kategorie.

Snad měl Z. Wirth při koncepci této zvláštní památkové kategorie na mysli některé zahraniční analogie státních rezidencí i soukromých sídel zpřístupňovaných veřejnosti (v Anglii, ve Francii, v Itálii, v Rakousku i Německu) z nejrůznějších důvodů a na různé majetkoprávní a administrativní bázi (nejbližší našim státním hradům a zámkům je asi anglický trust pro

správu a zpřístupnění zámeckých objektů), ale ať už byla jakákoli jeho inspirace, v našich nových poměrech vznikla i kategorie zcela nová, a to už neomezenou odborně vědeckou možností výběru objektů vsutku nejvýznamnějších, určených jen a jen umělecko-historickými a kulturně-historickými zřetely, a nadále pak nová metodicky jednotným postupem památkové péče. Wirthův výběr objektů z různých slohových období, různých stavebních typů i památníků spjatých s osobnostmi a událostmi, byl vlastně dodnes doplněn či redukován minimálně a svědčí tedy stále kvalitou i rozsahem o jeho znalosti materiálu i správném odhadu možností. Instalace těchto objektů měla už podle Zdenka Wirtha rekonstruovat historickou skutečnost.

Záslužná byla i práce administrativního aparátu NKK, především právníků, kteří ještě vedli zápasy s dalšími a někdy velmi mocnými zájemci o jednotlivé vybrané objekty. Bylo také třeba rozplétat různé majetkoprávní nejasnosti a opatřovat spousty náhradních bytů pro uživatele zámeckých prostor. Potom, ne-li už přitom, přišla na řadu stavební technická správa vyčleněná z jiného rezortu, z ministerstva stavebnictví, která zjišťovala technický stav a organizovala, zpočátku spíš improvizovala, nejakutnější opravy, zejména závady vodovodů, topení, pochopitelně i krytiny apod., které bylo třeba zdolávat různou svépomocí a zpočátku z místních zdrojů, současně byl však sestavován už celkový

plán obnovy, asanací celých jednotlivých objektů včetně parků a zahrad. Tady je třeba vzpomenout i působení architekta Břetislava Štorma, který prakticky neustával v cestách od objektu k objektu, ale který také velmi důsledně vytyčoval plány budoucích úprav, rehabilitací vnitřních dispozic apod., někdy snad poněkud puristicky či romanticky, ale zpravidla s určitou promyšlenou představou o žádoucím výsledku a tak, aby vycházely vstříc budoucím instalacím.

Přitom všem šlo o to, aby zámky byly co nejdříve otevřeny a zpřístupněny veřejnosti alespoň ve svých reprezentativních částech. Tu se ukázalo, že všude je třeba retuší, které by odstranily náhodné, praktickými účely vedené a umělecky bezcenné úpravy a doplňky, různý ten nánoš obývání za poslední desetiletí. Už tehdy vznikl proto první přehledný celkový elaborát, který objekty třídil podle hodnoty a stavu vnitřků a vybavení a plánoval instalační akce. Ty byly ovšem realizovány velmi pomalu pro nedostatek sil, ale také pro nedostatek jasné představy. Byly vymezeny trasy obchůzek okamžitých i budoucích a byly také vymezeny prostory pro uložení místního mobiliáře a tzv. svozů, tj. výběru mobiliáře z ostatních objektů mimo kulturní využití. Těchto deponií bylo zprvu třeba mnoho, poněvadž tam byly podle Wirthova přání fondy ukládány podle původu z jednotlivých objektů a nikoli podle materiálu. Žádalo to více prostoru, ale pro budoucí zpracování to bylo uložení správné, také pro ře-

šení zprvu častých majetkoprávních nároků bývalých majitelů apod. Místnosti ovšem byly zpravidla nezajištěné a také jinak provozně vhodné, takže je vskutku kupodivu a jen díky péči tehdejších správců, že se všechno zachovalo, jak se zachovalo.

Většina objektů byla vskutku v několika letech zpřístupněna alespoň v provizorní instalační úpravě a dokonce se začalo i s vydáváním brožurek o prvých otevřených objektech. Všechny úkoly, které si NKK stanovila a které při práci stále vyvstávaly, ovšem splněny nebyly, poněvadž NKK, sotva se naplno rozběhla a zhruba zvládla porůznu uložené movité majetkové podstaty, byla už koncem roku 1951 zrušena vládním nařízením 112/1951 Sb. a správa státního kulturního majetku přenesena na tehdejší ministerstvo školství, věd a umění. Operativní a jenom k péči o státní zámky zaměřenou NKK s její sítí oblastních inspektorů nahradil útvar začleněný zprvu přímo do ministerstva a také s rozsahem úkolů daleko širším. Zároveň s NKK byl zrušen i dosavadní státní památkový úřad v Praze a nahrazen ústavem, už tehdy se studijním zaměřením.

Krokem vpřed bylo nepochybně zřízení centrální Státní památkové správy (SPS) v roce 1953, v níž byly soustředěny vůbec všechny úkoly památkové péče v Čechách a tedy také celá agenda státních hradů a zámků. SPS spravovala centrálně

ně všechny objekty, což dávalo řízení pružnou organizační jednotu a do ústředí přinášelo zpět maximum zkušeností a nových poznatků. Pokud se týče instalací, bylo dosavadní takřka pionýrské úsilí jednotlivců konečně nahrazeno pravidelnou činností celého, stále lépe vybavovaného oddělení. Nad dosavadními poznatky vznikl opět úhrnný instalační plán (1955, plán kulturního využití), sestavený z různých hledisek, a oživila také vlastní instalační činnost. Možno říci, že teprve vyhraňovala, protože právě nyní dosavadní retušování, drobné úpravy stávajícího stavu, byly postupně nahrazeny plánovanou činností na základě studia a speciálních průzkumů. Z této činnosti vystupovalo také určité nové pojetí instalační práce, které shrnulo dosavadní praxi, všechno, co se dotud spíš cítilo než bylo formulováno, a co se nyní stalo, či mělo stát, základem dalšího instalačního uvědomění, logicky vycházejícího z postupně zjasňované představy specifičnosti památkové kategorie hradů a zámků i jejich movité náplně. K tomu se v letech 1956 - 57 přikročilo dokonce také k zevrubnému studijnímu průzkumu této movité náplně, tzv. státního kulturního majetku shromážděného na státních zámcích. Přikročilo se k tzv. odbornému soupisu obrácenému k badatelským cílům, o tom svědčí řada článků v tehdejších Zprávách památkové péče, ale především zaměřenému na přípravu budoucích instalací. Když však SPS přistoupila k teoretické i praktické přípravě expozic jako integrál-

ní součásti zámeckých celků, když se také její instalační praxe začala rozvíjet, došlo k nové reorganizaci.

Zásadní změna v památkové péči nastala vydáním dlouho připravovaného památkového zákona č. 22/1958 Sb., který kodifikoval vztahy státu k památkovému dědictví a shrnul vůbec tehdejší památkové představy a který vlastně umožňuje jejich rozvíjení dodnes. Vznikla krajská střediska, na něž s praktickým výkonem státní památkové péče přešla i správa státních hradů a zámků a organizace jejich instalací. Státnímu ústavu památkové péče a ochrany přírody v Praze, zřízenému při ministerstvu kultury, připadla přitom pouze metodická iniciativa a sledování situace. To bylo zprvu zvláště obtížné právě v ohledu kulturního využití a instalací hradů a zámků, poněvadž nová střediska (snad s výjimkou Jihomoravského) zůstala v tomto směru nepřipravena a dlouho personálně nevybavena. Iniciativy se proto ujalo zase ministerstvo kultury, podle jehož návrhu již z roku 1958 měla být správa veškerého mobiliáře na objektech a také úkoly instalací přeneseny na tehdejší "zájmové seskupení", později na srostlici Národní galerie a Uměleckoprůmyslového muzea v Praze. Tato instituce měla s urychlením sestavit také nový plán instalací a bezodkladně přistoupit k jeho realizaci. Je zcela přirozené, že oba ústavy viděly zámecké mobiliáře ze svých pozic a instalace mohly připravovat jen jako expozice muzejní, popř. galerijní. Složitost situace se ukázala už z

představ, plánů a termínů, které byly tehdy "od zeleného stolu" ohlášeny. Podle návrhu z konce roku 1958 měly být všechny zámecké objekty v prvním čtvrtletí 1959 prohlédnuty, v dalším půl roce měl být vytríděn jejich movitý materiál inventářů i sozů, odhadovaný počtem 600 000 předmětů, současně měl být během půl roku sestaven generální plán instalací, k jejichž provádění se mělo přistoupit od roku 1960. Všechny tyto termíny a přísliby byly nereálné už ve chvíli, kdy byly stanoveny.

Zatímco byly od roku 1960 celé objekty převáděny do správy okresních národních výborů, vznikla tzv. Koordinační komise pro kulturní využití státních hradů a zámků v českých zemích, která se věnovala hlavně tzv. vytrídění veškerého movitého materiálu na zámcích, prováděnému simultánně dvěma i třemi komisemi, složenými z pracovníků muzejních, galerijních a také ze SÚPPOP. Tato akce byla deformována časovou tísňí, nemohla přinést víc, než při své rychlosti přinesla. Hlavní chybou bylo, že jako všechny průzkumy a přehledky předchozí, ani ona nebyla dovedena do důsledků, především, že na ni nenavázala soustavná konzervace a restaurace všeho vybraného materiálu, aby jej mohla být vskutku využito pro budoucí instalační práce, ačkoli se s takovým restaurátorským zajištěním mobiliáře počítalo už v programu "zájmového seskupení".

Když se zastavily práce Koordinační komise, která ještě roku 1961 sestavila nový plán kulturního využití hradů a zámků, měly se instalací ujmout okresní aktivity dobrovolných pracovníků, vybavené však ještě podstatně méně než krajská střediska na počátku tohoto období. Místo zrychlení a zkvalitnění se tak instalace vůbec zastavily na celá léta. Jak teoreticky a pouze administrativně se přitom přistupovalo k těmto otázkám, budiž doloženo alespoň prohlášením směrnic z roku 1960, že realizace libreta, jakmile bylo schváleno, spočívá už jen na příslušném národním výboru.

Nakonec se však úkol instalací vrátil tam, kde dnes jediné může být řešen, totiž na krajská střediska. K tomu se na počátku šedesátých let obnovila i přímá součinnost ústavu, jehož pracovníci sami prováděli náročnější instalace v počtu pěti až šesti ročně, zejména na žádost středisek Východočeského, Západočeského a Jihočeského kraje. Od poloviny šedesátých let tato přímá součinnost byla omezena, ale obnovuje se v poslední době. Mezitím si střediska organizují a budují vlastní možnosti zvládat instalační úkoly a tyto snahy je třeba uvítat všude tam, kde se k nim nepřístupuje jen podnikatelsky, totiž zadáváním specializovaným podnikům, které nabízejí sice možnost pohodlnou, ale k objektům a jejich prostředí málo ohlednou a zpravidla také nesmírně nákladnou. Že se při všech těchto jen ve zkratce připomenutých proměnách mnoho neujasnila ani zásadní hle-

diska a že se ani přes všechny Metodické pokyny (např. z roku 1963) neustálily praktické postupy, je přirozené. Všechny tyto peripetie zato vysvětlují, proč dosud zbývá tolik vykonat. V roce 1977 zbývala podle sdělení z krajů ještě většina ze 117 uváděných objektů, kde nutno instalaci doplnit, přepracovat či teprve provést. Ke vzpomínkám na počátek a vývin instalační problematiky na státních zámcích připojme proto ještě některé poznámky k teorii a hlavně praxi této činnosti, jak vyhranily od prvních jejích "pionýrských" let. Uveďme hlavní druhy řešení, které se přitom vybavily a které se nabízejí dodnes.

Když bylo třeba vybrané objekty tzv. I. kategorie co nejrychleji otevřít veřejnosti, nezbylo přirozeně nic jiného, než vyjít z dochovaného stavu reprezentačních a obytných místností, který mohl být mírně upraven jen retušemi. Všechno bylo nutné zbavit nikoli obytné funkce, ale charakteru nových bezvýznamných bytů, třebaže právě na ně byla veřejnost zvědavá, bylo třeba odstranit nové úpravy a nevhodné vybavení. Že přitom byly tu a tam s nevhodnými kusy odstraněny i cenné, např. s nevhodnými novými podobiznami posledních majitelů i staré portréty, historicky dokumentární, a nejednou i malby galerijní hodnoty, to je třeba přičíst na vrub nejen spěchu, ale někdy také nedostatku znalostí. Svěšovaly se často všechny, třebaže na zdích zůstala vyznačena i místa po obrazech. Za nezajímavými bytovými úpravami

bylo ovšem třeba odkrývat původní a někdy zcela jinou obytnou dispozici a funkci a podle toho rekonstruovat i vybavení prostorů. Leccas bylo zpočátku rozrušeno zbytečně, ale jindy zase mnoho uchováno se zbytečnou pietou. Někdy byly historické prostory překotně uvolňovány, aby se proměnily v úřadovny, skladiště, internátní ložnice i nové byty, ale vcelku dlužno říci, že se pohotovým zpřístupněním podařilo hned na počátku zastavit pobloudilou snahu zámky vyklízet a postupně proměňovat v nejrůznější speciální muzea. Představa zámků - muzeí byla tu totiž od počátku a nejednou jen nemožnost její rychlé realizace zabránila později už stěží napravitelné likvidaci celistvých zámeckých struktur původních interiérů, sourodých od vnitřní architektury a výmalby až po drobné vybavení. Zvláště důležité však přitom bylo, že se vlastně z dochované situace položily základy instalace interiérového typu, hradům a zámkům vlastního a specifického.

Jaké jiné možnosti a druhy řešení se tu vůbec naský-
taly? Návrhů různých instalačních kategorií vznikla od
50. let řada. Názorně je shrnuly "Metodické pokyny SÚPPOP,
1963", nověji je pak - nejenom pro historické architektury -
definovala stať Josefa Beneše (Pojetí prezentace uměleckých
děl, Muzejní a vlastivědná práce XV-1977, č. 1, str. 42-43).
Vedle interiérové či "památkové prezentace", jak ji tento
autor nazývá, dále vedle náznakové instalace, která je vlastně

jen druhem interiérového pojetí, pracujícím pouze s názna-
kem funkce, je tu prezentace muzejní, kde se originálnímu
exponátu má dostat dokonalého uplatnění v uměle vytvořeném
neutrálním prostředí, které k větší názornosti a k pochope-
ní všech souvislostí, dovoluje i doplnění různou dokumentací.
Exponát se tedy především vysvětluje. Tento "muzejní typ"
vydávaný kdysi pro svou výkladovou názornost za řešení bu-
doucnosti, je nepochybně, právě pro svou racionálnost a
naléhavost nových prezentačních forem, řešením k historic-
kému objektu nejméně citlivým. Třetím typem, ale vlastně
zase jen variantou muzejní instalace, je prezentace gale-
rijní, kde v podobně upraveném prostoru a opět bez vztahu
k prostředí, hraje hlavní úlohu estetická hodnota děl uspo-
řádaných podle druhů, škol, námětů, období vývoje apod.
Exponát působí svou uměleckou kvalitou. Můžeme dodat, že
galerijní instalace je pro historický prostor přijatelnější
už proto, že nepočítá se žádnou dokumentací, ale žádá doko-
nalé osvětlení i jistou izolaci a proto ani ona nesrůstá s
prostorem než výjimečně, v situacích, o nichž se ještě zmí-
níme. Metodické pokyny 1963 uváděly ještě instalaci smíšené-
ho typu, kde je do interiérové instalace vložena expozice
tématická (v zásadě muzejní). Také o tom ještě dále. Moder-
ní muzeum a podobně galerie je vlastně, nebo má být, jen
dokonalou schránou vystavených sbírek i nevystavených fondů,
má být médiem, které exponát a soubory exponátů dokonale
uchovává a ukazuje, má tedy být dokonale funkční a bez zati-

žení jinými zřetely, např. památkovými. Že je tomu u nás přechasto jinak, že i v Praze sbírky Národní galerie a jiných institucí jsou umístěny v historických stavbách, nemění nic na správnosti zásady, modifikované jen různými výhodami kompromisu. Hrady a zámky se svými inventáři jsou naproti tomu už samy závažnými exponáty a vytvářejí prostředí, které neustupuje, nemá a ani nemůže být potlačeno nebo neutralizováno beze škody pro objekt i jeho sbírkovou náplň.

V zásadě interiérová je jistě každá instalace v prostoru, ale při označení, jehož zde užíváme a které zobecnělo pro specifickou formu instalační koncepce, se klade zvláštní důraz na spojení vnitřku s jeho náplní. Interiérové instalační pojetí vychází z objektu, připíná se k jeho architektuře a zdůrazňuje funkci jejich prostorů. Movitá náplň doplňuje, dokresluje jejich dobový a slohový výraz zařízením a předmětnými detaily, které vznikly kdysi pro takové prostory a takové funkce a které v tomto svém prostředí přicházejí také dokonale k uplatnění a to beze všech technik a praktik moderního výstavnictví. Na druhé straně tato koncepce neusiluje o naprostou slohovou přesnost a sounáležitost tzv. slohových interiérů, jaké byly donedávna sestavovány v muzeích, ale opouštěny zas většinou pro svou nereálnost, pro neživotnost, která vždycky připomíná slohovou učebnici. I v dnešním obytném vnitřku najdeme přece široký sortiment minulého zařízení, které z předmětů potřeby plynule přechází, nebo už přešlo, v

předměty ozdoby a nabývá určitou památkovou hodnotu alespoň pro své majitele. V hradním a zámeckém interiéru jsou to památky kulturní a umělecké hodnoty obecnějšího, širšího významu, uplatněné rovněž v obytných a později dekoračních souvislostech.

Ze všeho, co bylo uvedeno, vystupuje už typ interiérové prezentace jako nejvíce hodný doporučení pro hrady a zámky z praktických a teoretických důvodů. V něm se nabízí specifická instalační koncepce, opřena o předpoklady dobové souvazečnosti a dojmové přesvědčivosti organicky narostlých celků, v němž je možnost navázání na dobré dosažené výsledky i perspektiva badatelského rozvinutí. Mocným argumentem svědčícím pro tuto instalační formu je ostatně stav dochování našich zámeckých vnitřků, ona imponující řada historických interiérů, které přečkaly v původní podobě, v malířské, štukové, truhlářské pevné i mobilní dekoraci a vybavení. Jen namátkou z nich připomeňme některé prostory ve Velkých Losicích, v Telči, v Jaroměřicích a na Vranově, ve Valticích a v Rájci, ve Veltrusích nebo na Kozlu, na Bítově, ale také přirozeně na Hluboké, na Rožmberku nebo v Hrádku u Nechanic, sály a salonky, jídelny, knihovny ap., které je třeba bedlivě opatrovat a uvarovat každé neutralizace, chránit proti každé nedomyšlené úpravě, která by je chtěla zastřít a znehodnotit panely a novými vitrinami, sokly, reflektory, textiliemi, nápisy. Naopak tyto sítě žádají rehabilitaci a nejvyšší

citlivou rekonstrukci původního stavu, k jaké možno dospět na základě kritického posouzení na místě a ze všech dostupných informací. To souvisí už s hlavními metodickými předpoklady interiérové instalace.

Základním požadavkem této instalační koncepce je historický průzkum objektu, funkce jednotlivých jeho prostorů a pokud možno i jejich původního vybavení, neboť nové uspořádání nemá vzniknout jen působivým a vkusným aranžováním mobiliáře, nýbrž má být zároveň pokusem o rekonstrukci, rekonstrukčním náznakem původního stavu nebo i některé pozdější závažné proměny objektu. Interiérová instalace neměla být pouhým aranžérstvím ani tehdy, když bylo nutno urychleně zpřístupnit sály a salóny, jak se dochovaly, a tím méně by jí mohla být dnes. Je tedy třeba nejen znalosti literatury, ale i průzkumu archivních fondů, plánů a starých inventářů a veškeré dochované dokumentace až po fotografickou. Prohlédáme-li snímky určitého prostoru, který byl shodou okolností častěji fotografován, zjistíme, že je nábytek přemisťován a obrazy že jsou převěšovány častěji, než bychom očekávali. S druhé strany je přirozeně nezbytná dobrá znalost mobilního materiálu, který je instalaci k dispozici, a konečně také jiných interiérů z dob, o které jde, vnitřků dochovaných i zobrazených. To všechno pak je přípravou k sestavení dobrého instalačního plánu, dost konkrétního, a přece ne docela podrobného, který by dal instalaci zaměření a byl jí vodít-

kem, ale nikoli poutem bránícím hledat nejlepší řešení teprve při provádění, který by však v navržené obchůzce zahrnul všechny podstatné hodnoty objektu. Označení libreto nebo dokonce scénář, kterého se dnes nejednou místo plánu používá, zní příliš filmově či výstavnicky a svádí patrně i k použití realizačních forem vlastních těmto kulturním oblastem, památkové péči vzdálených. Že příprava k instalaci předpokládá dnes už také rehabilitaci prostorů, pokud jde o úpravu stěn a podlah na jedné straně a na druhé konzervaci mobiliáře, který přichází v úvahu, je snad zbytečné připomínat. Jsou to jistě náročné práce, ale památkové péči přísluší a měly by být i hlavními, ne-li jedinými náklady interiérové expozice.

Až potud jde výhradně o úkoly historika a historika umění - památkáře, ale obzvláště je třeba zdůraznit, že ani ve fázi realizace, při vlastní instalaci, nemá památkář práci opustit. Odborná složka památkové péče musí i nadále, až do skončení úkolu, "být přítom" a dokonce práci vést, a neměla by ji přenechat sebelépe fungujícímu podniku, realizujícímu výstavní expozice. Na druhé straně je mnohdy potřebná součinnost architekta chápajícího požadavky památkové péče, který je ochoten vzdát se výraziva moderní expozice a řešit rozmístění věcí v prostoru. V plánu totiž lze to všechno naznačit, ale teprve při provádění instalace se ukáže jeho nosnost, a to je nepochybně další důvod,

proč není radno její provedení prostě zadat. Jde o funkci každého předmětu, aby v rekonstruovaném prostoru zaujal své přirozené a proto vhodné místo. Polévková mísa by neměla stát jinde než v jídelně, přístěnné hodiny by se nikdy neměly octnout na středovém stolku, jak se často děje, abychom k tomu připoměli jen dva detaily. Zásadně by se měl každý předmět uplatnit v situaci a v takovém funkčním kontextu, pro který vznikl, a pokud se už ocitá v úloze dekoračního předmětu (talíř či zbraň na zdi ap.), jsou tu zase dobře známé dobové způsoby odkládání a zavěšování, kterých je záhodno se přidržet. Obraz na zdi, nábytkový soubor, tapiserie a drobné předměty nejsou v tomto pojetí jednotlivými neutrálními exponáty, nýbrž součástí prostředí, pro jaké kdysi vznikaly a které je dodnes nejlépe vysvětluje a dává pochopit. Pro zvláště vynikající předměty se přitom vždycky podaří najít i vynikající místo.

Sbírkové soubory mívají už na zámcích svá tradiční místa i dobová uspořádání. Při jejich uplatnění je třeba počítat s tím, že to většinou nejsou soubory vzniklé systematickou činností, ale z náhodné sběratelské záliby, z darů, dědictví, příležitostných nákupů. Nebývají proto kvalitně vyrovnané, ale mají už samy o sobě jistou hodnotu dobové výpovědi a kulturního dokladu. Má-li být připojen další sourodý materiál, mělo by takové pokračování - ve slohově méně vyslovených místnostech - navázat na místní soubor blízkým, a přece nějak odlišeným přizpůsobením své prezentace.

Zvláštní kapitolu představují sbírky obrazů a grafiky, ač pro jednotlivé obrazy a rámované grafické listy jako součást historického interiéru platí v zásadě všechno to, co bylo už řečeno. V zámeckých síních s postranním světlem je pro ně jen málo vsutku ideálních míst, ale ocitají se zas na stěnách, pro jaké vznikaly, jsou zavěšovány ve volných symetrických vzorcích anebo v panelových seskupeních, v jakých bývaly zavěšovány, a mohou být obklopeny předměty, mezi jaké byly umisťovány původně. Při kvalitní různosti tohoto materiálu se zas ve všech souborech těm nejvýznamnějším kusům přece jen dostane uplatnění na dominantních místech, v zavěšení, které respektuje obraz i stěnu. Licencí proti dobovým způsobům, jimž požadavek dobré viditelnosti, jak alespoň ukazují dobová vyobrazení, byl většinou khostejný, budiž jen zásada, aby drobné malby zůstávaly v nižších polohách a velké výrazné kompozice zaujaly místa vyšší. Přechasto přicházejí také rámované grafické listy, dnes většinou citelně opotřebované, vybledlé, poškozené vlivem světla. Zvláště cenné kusy jistě nutno vyrámovat a uložit, ostatní běžná grafika a tisky, které není třeba chránit, zůstanou už dekorací kabinetů a chodeb, pro níž platí, co bylo řečeno o obrazech.

Dochované fragmenty našich zámeckých obrazáren sledují tak, nebo by měly sledovat svou vlastní cestu, vědomě odlišenou od moderní instalace galerijní. Dnešní pohled se pro-

jeví jen v kritickém vytrídění obrazového materiálu a v jeho novém uspořádání, ale ani tradiční tématické rozdělení souboru není nutno zcela opustit. Tématická specifičnost jednotlivých souborů dovoluje někdy zas připojení sourodých doplňků, které mohou jen akcentovat původní zaměření souborů.

Všechna tato, jen naznačená instalační práce, není právě snadná, poněvadž není věcí výpočtu ani pouhé kumulace hodnotné náplně, a nadto je tu ještě další požadavek: nemají-li rehabilitované vnitřky působit jen jako mrtvá rekonstrukce, ale mají-li oživnout jako přirozené a homogenní útvary, je k tomu vedle znalosti materiálu třeba také citlivého chápání prostoru, stěny a jejího členění, slovem: výtvarné představivosti. Teprve pak, pokud dojde k žádoucímu "srůstu" prostoru s jeho vybavením, zapůsobí interiérová instalace na návštěvníka nejen plným estetickým účinem, ale dá mu také emotivně zdůrazněné poznání a překládaných hodnot.

Připomeňme závěrem ještě skutečnost, dnes nikterak bezvýznamnou, že interiérová instalace kromě svých památkářských čností má také nejmenší finanční náročnost, že je ekonomicky daleko nejvýhodnější. Jak už řečeno, jsou její náklady vlastně jen v oblasti stavební a prostorové úpravy síní a pak konzervace mobiliáře. Interiérové expozice z padesátých a šedesátých let nestály takřka nic, ty dnešní, chystané, musí už počítat s náklady přípravy, ale těmi je státní památková péče svým objektům a fondům povिňována v každém případě.

A přece jsou případy, kdy se hrady a zámky neobejdou ani bez instalací jiného typu, bez expozic muzejního nebo galerijního charakteru. To je tam a tehdy, kdy objektu vůbec chybí mobiliář, nebo kde byly prostory obnoveny z nějakých závažných důvodů tak, že by se ani historická interiérová rekonstrukce neměla čeho zachytit, nebo kde jsou jiné závažné důvody pro tématické expozice, které je potom nezbytno řešit muzejním způsobem. Někdy jde jen o tématickou expozici, která je vložena nebo připojena k expozici interiérové, ale jindy naplňuje celý objekt. Takové závažné důvody byly v případě umístění muzejních sbírek porcelánu uprostřed západočeské oblasti porcelánové výroby v Klášterci nad Ohří, anebo v případě po požáru rekonstruovaného zámku v Chlumci nad Cidlinou, kde Národní galerie při cestě do Prahy a z Prahy do východních Čech doplnila a naplnila znamenitou Santiniho architekturu expozicí "Barok v Čechách", míněnou jako názorný výklad, doložený především originály, ale také dokumentací. Jinak je tomu s příliš speciální tematikou anebo s náměty, které by neměly opustit velká městská střediska. Kromě toho, že v prostředí venkova nemohou speciální muzea najít všechno své publikum a dosáhnout tedy plného uplatnění, nelze tu ani nejcennější materiál dokonale zabezpečit. Jakkoliv veškerá nová náplň tématických expozic by měla být zase v co nejtěsnějším vztahu k místu a k architektuře, která ji hostí, a její prezentace by měla být co nejvhodnější, měla by usi-

lovat o specifické odlišení od běžných dnes muzejních a zvláště výstavních forem. Ani pak nebude srůst staré architektury s novou náplní bez problémů. Ředitel Louvru profesor Quoniam přirovnal před několika lety výstižně toto dnes často nezbytné spojení historické architektury s moderní expozicí k "manželství z rozumu, které se vždycky nevydaří"

Zbývá ještě zmínka o historických vstupních expozicích. Je třeba zdůraznit, že určitá forma úvodního výkladu názornou výstavou, která by ukázala minulost objektu v kontextu politických a kulturních dějin oblasti a země, byla v různých podobách plánována a experimentálně realizována od poválečného otevření hradních a zámeckých objektů. Účelnost takové expozice, kterou nemůže zcela nahradit slovní výklad průvodců, byla tedy a je nepochybná, zato není do dnes jasná její skladba, její rozsah ani forma podání. Konference uspořádaná nedávno na toto téma na Konopišti (4.června 1980) ukázala některá novější řešení, ale nedospěla k návodu "jak na to", protože ani nelze stanovit víc než obecné směrnice a vymezení. Zdá se, že by se měla historická expozice zásadně umisťovat na počátek obchůzky, ale neměla by se proměnit v obsáhlou výstavu, zabírající příliš pozornosti a času, a pokud jde o její podání, i ona by měla respektovat prostředí a zapadnout v celek objektu svými formami,

materiály, provedením.

Jde tedy vlastně znovu a znovu o to, aby všechny části expozice zapadaly - ať už těsněji či volněji - v rámec celkové komplexní charakteristiky objektu, aby spoluvytvářely jeho organickou památkovou strukturu a jednotu. V tom pojetí se patrně nejplněji uplatní vysoká kulturně historická naučnost hradů a zámků a zároveň vynikne specifická jejich památkové kategorie.

- - - -

Bibliografie k obecným otázkám (chronologicky) :

- E. Charvátová : Správa a využití státního kulturního majetku,
Zprávy památkové péče XIII-1953, s.40 ad.
- M. Burian : K problematice státní památkové péče
Zprávy památkové péče XVI-1956, s.113-115
- E. Charvátová : Instalace v historických objektech.
Metodika instalační práce na státních hradech a zámcích
Zprávy památkové péče XVII-1957, s.57-64
- O.J.Blažíček : K památkové náplni našich zámků
Zprávy památkové péče XIX-1959, s.2 ad.
- O.J.Blažíček : Obrazárny státních zámků, Praha 1957
(2.vyd.) s. 18
- V. Novotný : Kulturní využití státních hradů a zámků
Umění VIII-1960, s.278 ad.
- J. Hočevek - O.J.Blažíček - J.Hilmera : Státní hrady a zámky v úkolech památkové péče
Zprávy památkové péče XX-1960, s.67 ad.
- B. Černý : Muzejní expozice v památkových objektech
Muzejní a vlastivědná práce I-1963, s.193-198
- O.J. Blažíček : K problematice instalací a expozic na státních hradech a zámcích
Muzeologické sešity III, Brno 1971, s.45 ad.

- J. Petruš : Vstupní síně na památkových objektech
Památky a příroda 1976, s. 605 ad.
- J. Beneš : Pojetí prezentace uměleckých děl
Muzejní a vlastivědná práce XV-1977, s.42-43
- I. Muchka : Vstupní historické a specializované expozice
na hradech a zámcích v ČSR
Památky a příroda 1978, s. 257 ad.
- J. Beneš : Podíl kulturního dědictví na utváření profilu
socialistického člověka
Památky a příroda 1978, s. 267 ad.
- J. Beneš : Podíl památkového prostředí na úspěchu výstavy
na Pražském hradě
Památky a příroda 1978, s. 585 ad.
- J. Netková - J. Svatoňová : Vstupné do památkových objektů...
Památky a příroda 1980, s. 145 ad.

Z bibliografie k jednotlivým objektům a jejich úhrnu :

Z. Wirth - J. Benda : Státní hrady a zámky, Praha 1953

(J. Hilmera:) Hrady a zámky, Praha 1963

J. Wagner - J. Ehm : Československé hrady a zámky, Praha 1979

J. Burian - I. Muchka - D. Kusák : Hrady a zámky v Čechách
a na Moravě, Praha 1980